

stosunek natury do łaski w bycie ludzkim. Dyskusja ta doprowadziła Doktora łaski do podjęcia problemu predystynacji, zagadnienia, które potem przez długi czas rozpalało umysły myślicieli średniowiecza.

Praca Henry Chadwicka stanowi więc, jak widać, bardzo dobre wprowadzenie w atmosferę życia i dzieła świętego Augustyna. W doskonałej harmonii współistnieją w niej elementy biograficzne, krytyczna analiza poglądów augustyńskich oraz przedstawienie społeczno-historycznego tła, które - zdaniem Autora - po części tę myśl warunkowało. Już w rok po ukazaniu się książki, wydawnictwo Cerf opublikowało jej francuski przekład /Augustin, Paris 1987, ss. 172/. Autorem tłumaczenia jest Alain Spiess, a przedmowę do niego napisał wybitny filolog i mediewista Jacques Fontaine. Wydawcom zachodnim można pozazdrościć wyczucia potrzeb czytelniczych i tempa, w jakim te potrzeby są zaspokajane. Warto by może i polskojęzyczną literaturę patrystyczną poszerzyć o tłumaczenie tej godnej uwagi pozycji.

Agnieszka Kijewska - Lublin

5. Jean-Claude Fraisse, L'interiorité sans retrait.
Lectures de Plotin, Paris 1985, Librairie J. Vrin,
s. 204.

Najnowsza praca Jean-Claude Fraisse'a pt. "L'interiorité sans retrait. Lectures de Plotin" stanowi - jak sugeruje podtytuł - wprowadzenie do lektury plotyńskich Ennead. Pozycja ta wydana w 1985 r. przez Librairie philosophique J. Vrin w Paryżu, ukazała się w serii "Bibliothèque d'histoire de la philosophie". Jej autor od 1976 r. jest profesorem historii filozofii na uniwersytecie w Bordeaux. Interesuje go przede wszystkim zagadnienie wpływu tradycji hellenistycznej na psychologię, etykę i metafizykę klasyczną. W tych też ramach mieszczą się jego prace poświęcone świętemu Augustynowi /Saint Augustin, La lumière intérieure. Textes choisis et traduits, Paris 1965, Presses Universitaires de France; Saint Augustin, Paris 1968, Presses Universitaires de France/, Spinozie /L'oeuvre de Spinoza, Paris 1978, Librairie J. Vrin/, czy też prezentowana tutaj praca, kon-

centrująca się głównie wokół filozofii Plotyna. J. C. Fraisse jest także autorem wielokrotnie nagradzanej monografii podejmującej zagadnienie przyjaźni, tak jak widziała ten problem filozofia starożytna /Philía. La notion d'amitié dans la philosophie antique. Essai sur un problème perdu et retrouvé, Paris 1974, Librairie J. Vrin/.

Omawiana tutaj praca nie jest - jak sam autor zastrzega się w przedmowie - systematycznym wprowadzeniem do filozofii Plotyna /s. 7/. Wychodząc raczej z lektury pewnych fragmentów Ennead, J. C. Fraisse podejmuje określone tematy, które - jego zdaniem - przybliżają nas do tego, co za Bergsonem można by określić jako centralną intuicję systemu Plotyna. Uchwyceniu tej centralnej intuicji służy nie tylko refleksja nad wybranymi plotyńskimi traktatami, lecz także próba rozświetlenia myśli tego filozofa przy pomocy filozofii późniejszych, powiązanych z nią wpływem bezpośrednim lub pośrednim, a pozwalających tę myśl lepiej i pełniej zrozumieć. J. C. Fraisse'a nie interesuje problem filiacji i wpływów tak, jak je podejmuje i śledzi historyk /s. 7-8/, ale pragnie on dać zarys tego, co można by określić mianem plotyńskiej opcji w dziejach myśli, opcji, którą można prześledzić od Platona poprzez Plotyna, Augustyna, Spinozę aż po Bergsona. Centralną intuicją systemu Plotyna, a zarazem tym, co wyznacza ową plotyńską orientację w dziejach filozofii jest - zdaniem J. C. Fraisse'a - wezwanie ku temu, co wewnętrzne, apel do powrotu ku ludzkiemu wnętrzu, albo inaczej mówiąc, idea konwersji /s. 8/. Wysunięcie jej jako jednej z centralnych koncepcji w systemie Plotyna nie jest zasadniczo niczym nowym i problem ten doczekał się już swojej bogatej literatury. Godny natomiast uwagi jest wysiłek podjęty przez J. C. Fraisse'a w celu ukazania tego, w jaki sposób większość wątków tematycznych, które możemy wyróżnić w Enneadach, sprowadza się do jednego: idei powrotu ku temu, co wewnętrzne.

Struktura pracy podzielonej na cztery rozdziały, z których każdy obejmuje z kolei szereg części, jest tak pomyślana, aby tę podstawową ideę można było ukazać w wielu różnych aspektach. Rozdział I, zatytułowany "Zbliżanie się ku Jedni", jest próbą naświetlenia tego, w jaki sposób Jednia - źródło wszelkiej rzeczywistości - jest obecna w świecie i jak poprzez tę obecność, inspiruje ruch konwersji. To wezwanie, płynące od strony najwyższej Zasady, można odczytać wychodząc bądź to od prześledze-

nia powszechnego ruchu kontemplacji /część pierwsza: "Kontemplacja"/, bądź od ujęcia rzeczywistości w aspekcie bytu /część druga: "Jedno i Byt"/, czy też w aspekcie numerycznej organizacji /część trzecia: "Liczba"/. To wezwanie manifestujące się w świecie i poprzez świat jest dostrzegalne w tym, co jest w świecie piękne /część czwarta: "Piękno"/, ale także i w tym, co jest w nim niedoskonałe, a nawet złe /część piąta: "Zło"/. Natomiast rozdział II, zatytułowany "Refleksje na temat duszy", omawia sposób, w jaki proces konwersji realizuje się w duszy. W pierwszej części tego rozdziału ukazana jest dusza świata ujęta w jej specyficznej aktywności, której wyróżnikiem jest czas. Część druga: "Pamięć i świadomość" koncentruje się wokół analiz duszy indywidualnej, pokazanej od strony właściwych jedynie jej funkcji, którymi jest pamięć i świadomość. W części trzeciej pt. "Uczuciowość i szczęście" oraz w części czwartej zatytułowanej "Cnota", zawarta jest refleksja nad warunkami, jakie dusza musi spełnić, aby odnaleźć swoją prawdziwą naturę. Rozdział III: "Przeznaczenie człowieka i boskie działanie" odsłania właśnie to, co jest rzeczywistym powołaniem człowieka. Problem ten zostaje tutaj zarysowany w kontekście pytania o wyznaczniki wolności /część pierwsza: "Wolność i moc"/ oraz w związku z centralnym dla istoty ludzkiej zagadnieniem zbawienia czy wyzwolenia /część druga: "Zło i zbawienie"/.

Koncentrując lekturę Ennead wokół idei konwersji J. C. Fraisse stara się ukazać, w jaki sposób i w jakim stopniu idea ta znalazła oddźwięk w systemie św. Augustyna i Spinozy. Naświetleniu tego zagadnienia jest poświęcony rozdział IV pt. "Ujęcia retrospektywne", którego pierwsza część podejmuje zagadnienie związków św. Augustyna z Plotynem, a druga jest próbą uchwycenia tych wszystkich intuicji zawartych w dziele Spinozy, które mogłyby być bliskie Plotynowi. Trzecia część tego rozdziału zatytułowana: "To, co wewnętrzne a zstąpienie duszy w ciało", ukazuje ruch konwersji na tle procesu przeciwnego, chociaż - jak się okazuje - nierozdzielnie z konwersją związanego, chodzi tutaj o proces zstępowania duszy w ciało. Celem powrotu ku temu, co wewnętrzne, jest przywrócenie duszy jej prawdziwej natury, czyli odkrycie w swoim wnętrzu obecności tego, co jest zasadą i źródłem wszelkiej rzeczywistości i upodobnienie się doń. W jaki sposób, według Plotyna, owo boskie podobieństwo realizuje się

w duszy, J. C. Fraisse wyjaśnia w ostatniej części swej pracy, zatytułowanej "Naśladownictwo i różnica", która podsumowuje jego rozważania.

Książka J. C. Fraisse'a stanowi istotny wkład do współczesnych studiów nad neoplatonizmem. Autor kieruje swoje rozważania do czytelnika, zakładając jego doskonałą orientację w problematyce, którą podejmuje jego praca. Wszystko to sprawia, że lektura nie jest łatwa, ale trud jej podjęcia chyba się opłaci, tym bardziej, że oprócz pogłębionej analizy Plotyńskich Ennead, J.C. Fraisse porusza zagadnienie możliwych odniesień między myślą Plotyna, św. Augustyna i Spinozy. Problem wpływu myśli plotyńskiej na twórczość Biskupa Hippony był niejednokrotnie podejmowany w literaturze przedmiotu. Nie można natomiast tego samego powiedzieć o relacji filozofii Plotyna i Spinozy, zwłaszcza że niemożliwe jest tutaj ustalenie jakiegóż formy wpływów bezpośrednich.

J. C. Fraisse opiera swoje wywody na bogatym materiale źródłowym, co stanowi jedną z niewątpliwych zalet tej książki. Autor komentuje wybrane traktaty Plotyńskich Ennead, prowadząc jakby na oczach czytelnika ich pogłębioną, rozumiejącą lekturę. Nie zdaje relacji ze "stanu badań nad Plotynem" i nie ustosunkowuje się do opinii i stanowisk innych historyków filozofii, chociaż przy końcu swej pracy przytacza wybraną bibliografię. Jest to zatem książka bardzo piękna, nie przeładowana uczonością innych, ale pozwalająca przemówić mądrości samego Autora Ennead.

Agnieszka Kijewska - Lublin

6. Benoît Gain, L'Église de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée /330-379/, Roma 1985, Pontificium Institutum Orientale, Orientalia Christiana analecta 225, s. XXXI + 464.

1500 rocznica śmierci św. Bazylego przyniosła znaczne ożywienie studiów nad biskupem Cezarei Kapadockiej. Wydano z tej okazji szereg poważnych prac, zwłaszcza w ośrodku w Toronto. Wymieńmy choćby dzieła P.J. Fedwicka: St. Basil the Great and the christian ascetic life, Roma 1978, Analecta Urvinis S. Basilii